

Kit u Beogradu

Da li je to bio početak? Početak čega? Moga sećanja.

Ne!

Prvo sećanje je skoro godinu dana pre toga. Živeli smo u Knjaževcu i ja sam pao niz stepenice kuće u kojoj smo stanovali. Zaustavio sam se na dnu, sa glavom zarivenom u čelični brisač za obuću. Sećam se blještavog svetla, bockanja igle koja je, kao sama od sebe, povezivala moju rascvetalu levu obrvu. Sećam se uplakane majke i kasnijih priča da sam imao sreće jer da sam udario milimetar niže izgubio bih oko, a milimetar više - glavu. Sećam se i zime iz Knjaževca, kako me majka vuče preko mosta u prevrnutim sankama. To, međutim, nije to sećanje. To su brazgotine, baš kao ona na obrvi. Kad zarastu retko im se vraćaš. Pravo sećanje je ono čime započinje detinjstvo. A detinjstvo je stvarno počelo u Beogradu. Stanovali smo u Džordža Vašingtona broj 54. Mislim da je stan bio na trećem spratu. Kroz prozore se videla škola i veliko školsko dvorište. Krošnje platana već su bile toliko visoke da su leti pravile duboku senku.

U stanu je, pored naše porodice: majke, oca, brata i mene, bio još jedna tročlana porodica sa bebom koja je neprekidno plakala. U maloj, devojačkoj sobi, pored kuhinje živela je baka koja je imala čudno ime - Šćepanija.

Kit je stigao iznenada kao što obično stižu događaji koji su predodređeni za pamćenje. Bila je ciča zima, ali to za mene nije ništa značilo. Zima, to su bile priče drugih, a ne sopstveni doživljaj.

Sećam se velikih kamionskih točkova i neprepoznatljivog oblića grdosije kojoj su, s vremena na vreme, otvarali čeljusti da bi pokazali šta bi u njima sve moglo da se smesti. Ne sećam se puta, odnosno hodanja od kuće do kita. Sigurno smo se penjali Takovskom. Otac me je držao za levu ruku. Toga se dobro sećam jer sam bio toliko uzbuđen da ga nijednog trenutka nisam ispuštao. Možda je otac bio u šinjelu, možda u kaputu. Takvi detalji izmiču. Nisam svestan ni kitovog mirisa, da li je smrdio na ukvarenu ribu ili formalin. Kada je posle tri godine objavljena knjiga Eriha Koša "Veliki Mak" kit je poslužio za istorijska metafora o propasti staljinizma. Kit ulovljen (prethodno nasukan) na Pagu postao je inspiracija za knjigu koja je aludirala na fizičko raspadanje samog Generalisimusa. Po Košu je ceo kraj gde je bio izložen kit užasno zaudarao na pokvarenu ribu. Taj smrad se postepeno širio na ceo kvart, pa i grad. Ne sećam se ni smrada, ni žute ograde koja je odvajala kita od pogledao posetilaca.

Možda je bila košava. Rano sam naučio značenje te reči. U kuhinji, gde sam provodio najviše vremena sa bakom koja je bila puna priča, u blizini šporeta na drva, na patosu u bakinoj sobi, iznad lavora u koji je padala moja krv iz nosa, kap po kap, to me je zbog nečega fasciniralo, čuli smo košavu, njeno hujanje, njeno uspavljujuće zavijanje. Biti na toplom dok je napolju košava, bilo je u tome nečega bliskog i lepog.

Kad već pominjem Košovu metaforu, naknadni istorijski događaji otvaraju neke sasvim

nove metafore..

Na primer: putovanje kita od Ljubljane, preko Zagreba, do Beograda. Onda njegov povratak, ali samo kao skelet, u Zagreb. Zar to ne može da posluži kao uzbudljiva metafora o sudbini jedne zemlje, odnosno, sudbini generacija koje su veći deo života proveli u njoj? Ali kit budi još neka, nikada ozbiljno razmatrana značenja. Šta je sa pričom o Joni, biblijskom junaku kojega je Stvoritelj u jednom trenutku kaznio na prilično surov način: Jonu je progutala ogromna riba, ili kit, sve jedno. I u toj nemani Jona provodi tri dana i tri noći. Moleći svoga Boga iz utrobe čudovišta Jona uspeva da ga umilostivi. Milost u obliku povraćanja na obalu vraća Jonu u život. Tada ovaj ljudski "ispljuvak" prihvata da obavi zadatak zbog čijeg je odbijanja i bio kažnjen. Zadatak nije jednostavan. Jona mora da ubedi stanovnike Ninive da žive pogrešno, da su veliki grešnici, da im se sprema propast i da je jedini spas u potpunom pokajanju. Jona je izvanredan nagovarač, neka vrsta biblijskog PR majstora, tako da počinje veliki post, samožrtvovanje i, naravno, odricanje od svakog greha. Ono što je zanimljivo jeste da ne poste samo ljudi nego i njihove životinje. Rekao bih da je greh zaista uzeo maha u Ninivi. Na kraju, pošto ne jedu hranu i ne piju vodu, svi stanovnici Ninive legnu na zemlju, pokriju se kostretom, i mole za milost. Bog prihvati njihovo preobraćenje i poštedi ih uništenja.

Ali, sada nastupa dramatični preokret. Jona je nezadovoljan. Na neki se način oseća izdanim. Odlazi izvan grada, sedi na suncu i pati. Bog postupa pedagoški. Pusti bršljen iznad Jonine glave da mu napravi hladovinu. Sutradan, međutim, uništava bršljen i Jona je opet izložen nemilosrdno suncu. - Još si ljut, pita Bog Jonu. Jona se duri, ljut je, oseća se izigranim. - Ljutiš li se s pravom, insistira Bog. Vidiš koliko ti nedostaje bršljan koji ti je pravio hlad, a napravio sam ga za jedan dan, a ti bi hteo da jednim potezom uništim stovadeset hiljada ljudi, a uz to i mnogo životinja.

Ne sećam se da je Stvoritelj ikada pre toga pokazao toliko racionalnosti i humanizma. Obično bi presecao preko kolena. Ljudi su bili ti koji su većinom tražili milost a ne kaznu.

A možda je ključ promena u boravku u utrobi nemani. I Če Gevara je svojevremeno govorio: Najteže je vama koji ste u utrobi tigra. (Mislio je, naravno, na Ameriku.) Kasnije su Kinezi govorili o tigru od papira, ali to nema nikakve veze sa poukom Joninog boravka u ribi/kitu.

Možda sam kao mali imao noćne more da će me nekakva neman progutati. Ne sećam se tih snova. Sećam se, međutim, kada je kit već otišao nekamo daleko da je na proleće bila neka živa muzika u školskom dvorištu preko puta naše kuće i da su majka i otac, na moje ogromno zaprepašćenje, plesali. To nije bilo samo neobično nego i na neki čudan način nedolično. Nije me umirilo ni to što je dvorište bilo puno odraslih koji su plesali.

A onda sam jednog dana uspeo da skrenem pažnju na sebe. Zavukao sam se u metalni čiviluk koji je bio zazidan kaputima i mantilima. Šćućuren u mraku, dodirujući bradom

kolena, bio sam tih i nepokretan nekoliko sati. Možda je to bila moja verzija boravka u kitovoj utrobi. Oko mene je nastao pravi lom. Bio sam nestao. Majka je plakala, a sa njom i ceo zajednički stan. Kad su se već bili odlučili da odu u miliciju i prijave nestanak ja sam izvukao iz svoga skrovišta. Posle je glavno pitanje bilo kako četvorogodišnjak može toliko dugo da izdrži sakriven dok ga svi traže.

Ono što se dešavalo u kući i na ulici postepeno je počelo da istiskuje ono što je bilo u zajedničkom stanu. U kući je, naime, stanovao jedan stariji dečak koji je već krenuo u školu kojem je tramvaj odsekao nogu. Okupljali smo se oko njega da bi nam ponovo, i ponovo, pričao strašnu priču o tramvaju i svojoj nozi. Pričao je, toga se dobro sećam, kako se u bolnici probudio u krevetu a da je njegova odsečena noga stajala u uglu. Ta slika odsečene noge, potpuno plave, u praznoj beloj sobi, to je nešto što je bilo mnogo strašnije od boravka u kitovoj utrobi.

Zvuk tramvaja dvojke koji je prolazio u pravilnim razmacima pored kuće pratio me je još dugo podsećajući na užas iznenadnog gubitka.

Bilo je još zvukova koji su me pratili. Zvuk testere koji je u jesen najavljivao dolazak zime bio je istovremeno i preteći i umirujući. Plašio sam se da priđem blizu testere ali sam voleo da gledam kako curi piljevina i kako padaju cepanice. Osim toga, to je bio miris koji se ne može zaboraviti. Deda po majci je radio kao čuvar na drvari pa sam miris drveta osećao kao nešto veoma porodično.

A čeljusti kita razjapljene velikom drvenom gredom. U novinama piše da u kitova usta može da stane petoro odraslih i ne znam koliko dece. Potrebno je sve pretvoriti u ljude i decu da bi se dobila prava predstava o onome što je strašno. Kit sa Paga, međutim, uopšte nije bio strašan. Kad danas mnogi čuju priču o njemu reaguju sa čuđenjem. Zašto su morali da ga ubiju? Zašto ga nisu odgurali nazad u more? Takav pitanja u vreme moga detinjstva nisu bila postavljana. Živeli smo u velikoj Zemlji koja se pitala o svemu i svačemu, koja je bila ponosna na svoju slobodarsku istoriju, na svoje narode i narodnosti, koja je veličala svoj reljef, svoja rudna bogatstva, svoje žitnice, rakiju, žene, junake. Kada sam sledeće godine dospeo na more, jer je otac dobio prekomandu za Split, možda sam pomislio da ću ponovo sresti kita. Zaljubio sam se u more, u njegov horizont, miris, zvuke koje je ono proizvodilo.

U Splitu sam naučio da čitam, pošao u školu, upisao u prvu biblioteku. Majka me je ponekad vodila na riblju pijacu pa sam vrlo rano počeo da razlikujem ribe. Kita, međutim, nije bilo na vidiku.

Ponovo sam ga sreo u Pinokiju. Ovaj put je njegova unutrašnjost bila ogromna. U kitu se, u stvari, moglo stanovati! I Pinokio se, poput Jone, promenio posle boravka u kitu. Za razliku od Jone nije postao mizantrop. Njegova ljubav i zahvalnost prema Đepetu procvetala je novom snagom. Prestao sam da se sakrivam i da plašim roditelje. Operisali su mi krajnike. Probudio sam se iz narkoze u trenutku kad sam pljuvao krv. Gledao sam posle po bolničkoj sobi ali nigde nisam video svoje krajnike.

Danas, posle punih šezdeset godina, mislim na kita kojeg sam gledao sa svojih četiri godina kao nekoj vrsti simboličkog doživljaja, kao nešto što se desilo celoj mojoj generaciji, nešto što smo morali da zapamtimo jer će se naši životi u nastupajućem, zreloom dobu, pretvoriti u košmar i sveopštu katastrofu. Videti mrtvog stvora, makar i kita, i nije baš neki izazov, pogotovo kad se za to plaćaju i ulaznice.

Ako postoji nešto što bih još želeo da doživim, a da to nije nešto nezamislivo, onda je to da vidim živog kita u moru.

Moji prijatelji Verica i Slavko, koji su otišli odavde pre skoro dvadeset godina, kao i mnogi drugi uostalom, javili su mi se za jednu Novu godinu da upravo sede na obali Tasmanije i gledaju kitove. Ponekad sedim sa njima, okružen unucima i decom, i gledam u kitove koji plivaju i zaranjaju, okreću se, iskaču, raduju nečemu što mogu da razumem kao najčistije zadovoljstvo.

Sve godine koje su za nama kao da gube na važnosti. Jedan pomalo besmislen, bizaran događaj, biva bolje zapamćen od gomile istorijski i politički nezaobilaznih datuma. Naše pamćenje, nesumnjivo, proizvodi naš zaborav. To je jednostavno tako.

A možda bih mogao da u sećanju na kita tražim ključ za snagu i misteriju sećanja. Kao što Baš Čelik čuva svoju moć i energiju u vrapcu možda svako od nas ima neki predmet, neku životinju, neku reč, možda neku osobu, koja predstavlja tajni pretinac kojim se čuvaju i pokreću sećanja.

Ukoliko je kit izložen u Beogradu pre šezdeset godina ta snaga koja čuva generacijska sećanja hoće li našim odlaskom od njega ostati išta osim skeleta u Zagrebu? Još važnije je, naravno, šta će od nas ostati. U okeanu zaborava ništa više neće biti važno. Valjda zbog toga postoje priče. One često mogu da ispričaju više od onoga čega se sećamo.